

Ildikó Lehtinen (Helsinki)

Saumatonta yhteistyötä – Julie Wichmannin tutkimukset csángó-unkarilaisista

Kirjoitus perustuu esitelmään, joka pidettiin Suomalais-Ugrilaisen Seuran järjestämässä Yrjö Wichmann -seminaarissa 19.10.2018.

Kansatieteen tutkija, vaimo ja tuleva äiti

Tässä yhteydessä sopinee mainita, että rouva Wichmann on Romaniassakin jatkanut kansatieteellisiä tutkimuksiaan; sen tuloksista on unkarinkielisen aikakauskirjan ”Ethnographia”n viime vihossa pieni tiedonanto csángólaisen rahan taika- ja enneuskosta ”A moldvai csángók babonás hitéböl”. (SUS vuosikertomus 1906–1907: 47).

Julie Wichmann eli unkarilaisittain Zsüli Wichmann vietti miehensä Yrjö Wichmannin kanssa syys- ja kevättalven marraskuusta 1906 maaliskuun loppuun 1907 Moldovan Szabófalvan kylässä Romaniassa. Pariskunta asui varakkaan talonpojan Anton Robin (rom. Antal Robun) perheessä. Matkasta Julie ehti julkaista kolme tapakulttuuria käsittelevää artikkelia. Kirjoitukset perustuivat nuoren naisen havaintoihin ja haastatteluihin. Kuvauksissa hän tarkasteli tapakulttuuria ajan, paikan ja sosiaalisen sidonnaisuuden kautta, kuten kansatieteen tutkimuksessa on aina ollut tapana.

Paikka oli csángó-unkarilaisten asuttama Szabófalvan (*Sábăoănin, Söbufalan*) kylä Koillis-Romaniassa Moldva- ja Szeretjokien välisellä tasangolla. Yrjö Wichmannin (1907: 13) mukaan asukkaita oli noin 3500. Paikkakunnalla vuonna 1900 vierailut unkarilainen kielentutkija Mózes Rubinyi (1901: 168) päättyi samaan lukumäärään. Arkistotilastojen mukaan asiakasluku oli vuonna 1892 huomattavasti vähemmän, ainoastaan 2462 (Domokos 1986: 22). Szabófalvan uusi katolinen Pyhälle Mikaelille nimetty kirkko oli juuri ehtinyt valmistua. Kylässä oli lisäksi koulu, joka perustettiin 1851. (Ziarul de Roman 2014.)

Tässä lyhyessä katsauksessa tarkoitukseni on vastata kysymykseen, miten ja miksi Julie valitsi tapakulttuurin tutkimuskohteekseen. Toisena keskeisenä asiana on selvittää, mikä merkitys näillä vuosina 1906–1907 suoritetuilla tutkimuksilla on csángó-unkarilaisten tutkimuksessa. Uustulkinnan avulla valaisen Julie Wichmannin henkilökuva ja samalla hänen harjoittamaansa tutkimussuuntaa. Lähdeaineistona ovat Julien kirjoittamat ja Ethnographia-aikakauslehdessä julkaisemat artikkelit sekä Yrjö Wichmannin ottamat valokuvat, jotka havainnollistavat mainittuja kirjoituksia. Kansatieteilijä Leena Paaskosken mukaan valokuvia voi käyttää haastattelutietojen tapaan (Paaskoski 2008: 24–25; myös Dölle 2017: 152–153). Valokuvan lähiluvulla on mahdollista saada yksityiskohtaisia tietoja, jotka valaisevat haastattelutietoja ja havaintoja (Saukonniemi 2009: 255). Kuvia ja niiden yksityiskohtia tulkitsemalla avautuu Julien kokema maailma laajemmassa kontekstissa. (Aikaisemmassa

unkarinkielisessä artikkelissani olen tulkinut Yrjö Wichmannin otoksia kuva kovalta; Lehtinen 2009: 157–176.)

Julie Marinmaalla

Tilanne oli verrattavissa tutkimusmatkaan marien parissa. Marin-matkalla Yrjö Wichmannin päivä kului työssä eli kielioppaita haastattelemassa. Julie nuorena avioaimona huolehti vajavaisella venäjän ja marin kielen taidolla taloudesta. Päiväkirjaansa hän merkitsi 4.12.1905 uuden tehtävän eli kansatieteellisen tutkimuksen. Työsuunnitelma oli kunnianhimoinen.

1. Sukukansojemme naisten vaatetus eri seuduilla. Vaatetustarpeiden valmistus, leikkaus, ompelu ja kirjonta, erityisesti omaperäiset kirjontatavat.
2. Puunkuoren ja niinen käyttö. Työskentelytavat, työvälineet, valmistettavat esineet.
3. Fonografikeruu.
4. Kansanomaisten tapojen keruu.
5. Kansatieteellisten esineiden keruu piirroksin ja kuvailemalla. (I. Wichmann 1987: 119.)

Jälkikäteen Julie muisti lisätä päiväkirjaansa, että työsuunnitelma oli Yrjö Wichmannin tekemä ja hän oli myös sen ohjaajana (J. Wichmannin päiväkirja: 40). Muistettakoon, että Julie ei ollut saanut opetusta kansatieteestä. Kuitenkin valinta tuntui luontevalta perhetaustan takia. Hänen isäänsä, Antal Herrmannia pidetään ansaitusti unkarilaisen kansatieteellisen tutkimuksen perustajina. Herrmannista tuli vuonna 1898 ensimmäinen yliopisto-opettaja kansatieteen oppiaineessa Kolozsvárin (Clujin) yliopistossa, ja hänet tunnettiin 1898–1919 innostavista luennoistaan. Hän perusti kansatieteellisen aikakauslehden, *Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn* ja toimitti unkarinkielistä *Ethnographia*-lehteä 1891–1893. Herrmann oli Unkarin Kansatieteellisen Seuran perustajajäseniä 1889 ja toimi sen sihteerinä. (Kósa 1989: 128, 135.) Antal Herrmannilla oli neljä lasta, Júlia eli Zsüli, Irén, Antal ja Károly, jotka kaikki pätevoityivät opettajiksi. Isänsä jälkiä seuraten he olivat taitavia sanankäyttäjiä. Irén ja Antal julkaisivat runoja ja Antal lisäksi käänsi runoja unkariksi. (Hála 2001: 10.) Olisiko Julien tieteelliseen kiinnostukseen vaikuttanut myös isän, kansatieteen tutkijan Antal Herrmannin esikuva? Vähemmistöjen tutkimukseen erikoistunut Herrmann saattoi viitoittaa Julien kiinnostuksen suuntaa. Suomalais-ugrilainen tutkimuslinja taas oli itsestään selvä aviomiehen valinnan kautta. Kannustusta nuori nainen sai ensin Unkarista isän perintönä. Unkarin kansatieteellinen museo suhtautui Julien suunnitelmaan myönteisesti. Perheystävä Béla Vikár oli tuohon aikaan kansanrunouden keruun edelläkävijä käyttäessään runonkeruumatkoillaan fonografia. Hänen aloitteestaan Kansatieteellinen museo luovutti Julien käyttöön fonografin, ja Julie toivoi saavansa julkaista tutkimusaineistoa nimenomaan Unkarissa. (Julie Wichmannin kirje 7.10.1906.)

Julie oli lujatahtoinen. Norjalainen kielentutkija Konrad Nielsen luonnehti Julietä ”hyväpäiseksi” (Tervonen 1996: 309). Samaa mieltä oli myös isä Antal Herrmann. Julien sanojen mukaan isä tokaisi vasta-avioituneelle miehelle: ”kaikki tulee käymään hyvin – onhan hänellä järkeä ja on hänellä sydäntä. Ja tietää, mitä tahtoo!” (J. Wichmannin päiväkirja 27.3.1906). Julie halusi tulla onnelliseksi. Avioliitto oli siinä tärkein, mutta Yrjön tutkimuksen veroiseksi myös tieteellinen kunnianhimo saattoi olla tavoittelun arvoinen. Tahtoa tarvittiinkin solmittaessa suhteita marilaisiin naisiin. Kieli olisi voinut olla esteenä, mutta Julie keksi oivan keinon. Neulan ja langan avulla Julie sai aikaan sekä suhteita että myös tutkimustuloksia.

Lopulta marien pukuja, niinitöitä ja riihiä koskeva tutkimus ilmestyi saksan kielellä Suomalais-Ugrilaisen Seuran sarjassa vuonna 1913 (*Beiträge zur Ethnographie der tscheremissen. Suomalais-Ugrilaisen Seuran kansatieteellisiä julkaisuja V. Helsinki 1913*). Kuvaileva tutkimus esitteli pukeutumista, niinen valmistusta ja käyttöä sekä riihiä rakennuksena seikkaperäisesti. Haastatteluihin perustuvat tiedot oli saatu yhteistyönä. Yrjö Wichmann kielitaitoisena käänsi Julielle saamansa vastaukset unkariksi. Pukeutumista ja ompelua Julie saattoi havainnoida ilman miehensä apuakin. Kirjontatekniikan omaksumiseen ei tarvittu marin kielen osaamista. Julien kasvatukseen, kuten tyttöjen kasvatukseen yleensä Unkarissa, oli kuulunut kirjonta. Kirjontataitoisena uusien pistojen omaksuminen ei aiheuttanut ongelmia nuorelle naiselle. Kirja on edelleen ansiokas kahdesta syystä. Kirjoittaja kuvaili mareja paikkaan ja aikaan sidottuna eikä ylimalkaisesti. Yrjö Wichmann otti valokuvia, Julie puolestaan havainnollisti sanomaansa piirtämällä yksityiskohtaisesti pukeutumistapoja, ompelupistoja, niinen valmistusta ja riihimalleja. Alkuperäiset piirrookset oli tehty millimetripaperille lyijykynällä.

Csángó-alueella

Romaniassa asuimme csángó-unkarilaisen talonpojan kodissa. Minä hoidin taloutta, eräs nuori tyttö oli apunani siivous- yms. tehtävissä, olen myöskin jonkin verran kansatiedettä koettanut kansantietoisuuksista ottaa selkoa (joi-tain kirjoituksiani on ”Ethnographia” nimisessä julkaistu (m.m. Moldvai csángó menyegző -nimisenä ylipainoksena mukana kansiossa, siis ’Moldvalaisten csángójen häämenot’). Romaniassa puhkesi talonpoikaiskapina suurien kartanoiden työläisten keskuudessa. Noiden suurten maatilojen omistajat – useat eivät asuneetkaan tilallaan, vaan pehtorit hoitivat tilat ja kohtelivat väestöä huonosti. Me asuimme vain vähän varakkaamman talonpojan luona, jonka talossa oli heidän puolellaan huone ja keittiö ja meidän asuttavanamme myös huone ja keittiö. Mutta tuo kapina-vimma levisi, ja eräänä päivänä saimme kuulla, että meidän isäntämme taloa sytytetään (suuret kartanot olivat tulossa). Oli pakettava heti ja lähdettävä matkalle. Kylä, jossa asuimme oli ”Sabaoni” nimeltään, ja hevosella talon isäntä läksi viemään ”Roman” nimiseen lähikaupunkiin, jonka kautta tulimmekin. (J. Wichmannin päiväkirja: 126, käännös.)

Entä csángójen parissa? Jatkuiko Julien tutkimus samalla tavalla kuin marien seu-
duilla? Kohdistiko Julie huomiota pukuihin? Szabófalvassa kansanpuvut olivat osa
arkea ja juhlaa. Naisten puvut olivat yksinkertaisia, mutta värikkäämpiä kuin miesten
puvut – kirjoitti aikalainen kielentutkija Mózes Rubinyi. ”Hametta sellaisenaan he
eivät tunne, heillä hame (*szoknya*) kuuluu talviasuun, ja enimmäkseen vain miehet
käyttävät sitä. Hame on eräänlainen valakialainen sarkatakki, joka on vartalonmu-
kainen ja ulottuu polvien alapuolelle. Csángónaisten varsinainen hame on suunnik-
kaan muotoinen verkakangaspala tai helmastaan raidalliseksi kudottu kangaspala,
joka kiedotaan yksinkertaisesti vartalon ympäri. Edellinen on nimeltään *katrinca*
kuten valakeillakin, ja jälkimmäinen *pestimán*.

Tytöt ovat koreampia kuin naimisissa olevat naiset. Kaulassa on useita helmi-
nauhoja ja ketjuja (mikäli tytöllä on sulhanen, koska häneltähän vasta tyttö saa
näitä vastalahjaksi helminauhasta, jonka tyttö lahjoittaa miehen hatun koris-
teeksi), jotka peittävät miehustaa.” (Rubinyi 1901: 169, käännös.)

Naisten puvut olivat yhtä ylenpalttisesti koristeltuja kirjonnalla kuin mareilla. Pitkien
paitojen miehusta ja hihat olivat punamustan villakirjonnan peitossa. Kietaisuhameet
olivat joko kotikutoista villaa, hampppua, silkkiä tai puuvillaa, ja villavyöt kudottiin
laudoilla. Kotikutoisuutta ja käsityötaitoa riitti. (Nagy 1981: 361–362.) Julie oli tie-
toinen csángó-pukujen rikkaasta koristelusta. Häitä kuvailevassa artikkelissaan hän
muisti mainita tyttöjen iltamista (*fonó*), jollaisia pidettiin kihlajaisten ja häämenojen
välisenä aikana ainakin kerran. Morsiamen ystävättäret avustivat ompelussa ommel-
len valmiiksi paitoja kangaspaloista, joihin kirjonta oli tehty aiemmin. (Wichmanné
1936–37: 59.) Kirjonta oli työlästä, ja siksi se aloitettiin nuorena tyttönä. Yhden paidan
kirjailemiseen tarvittiin kuukauden päivät. (Kós 1976: 200; Nagy 1981: 380.) Julie oli
tietoinen csángó-pukujen valmistustavoista ja koristelusta; silti hän ei tutkinut nais-
ten pukuja eikä hankkinut niitä museokokoelmiin. Voidaan ainoastaan arvailla syitä.
Suomalais-ugrilaisten kansojen pukuja tutkineet Axel Olai Heikel ja U. T. Sirelius
pitivät marien pukuja arkaaisina ja siksi tutkimuksen arvoisina. Voidaan olettaa, että
csángó-pukua pidettiin ”uutena muotina”, ja vierastettiin romanialaista vaikutusta
(Nagy 1981: 360–361). Näin ollen csángó-pukujen tutkimus ei olisi edistänyt koko-
naisvaltaista suomalais-ugrilaista tutkimusta.

Julie teki havaintoja ja kirjasi näkemäänsä. Hänen julkaisemansa havainnot
ovat kiinnostavia ensi käden tietoja. Julie eli samaa arkea kuin kylän muutkin naiset,
ja siten hän saattoi seurata kyläläisten jokapäiväistä elämänmenoa. Pariskunta asui
talonpoikaisperheessä, jossa heillä oli käytössään kaksi huonetta. ”Kaksi kamarია on
käytettävissämme, toinen hyvin pieni. Kummassakin kamarissa on pieni hääuuni.
Ruoanlaitosta pitää Julie huolen. Oma palvelustyttö on meillä myös. Enimmät kei-
tot suoritetaan talonpojan keittiössä”, kirjoitti Yrjö Wichmann äidilleen. (29.11.1906,
SKS 1088:33:60.) Talonpoikaistaloa hän ei kuvaillut lainkaan. Hääkuvasarjan kuvissa
vilahtaa asuinrakennuksen valkoiseksi rapattu seinä ja ruokokatto, jonka ruokokimp-
puja pitävät paikoillaan harjalla toisiinsa kytketyt malot. Pihalla näkyy vilaus vitsak-
sista punotusta aidasta ja sen takana pilkottavasta talousrakennuksen katosta. (Kós

Kuva 1. Morsiustalossa kaaso asetti tuomansa lahjat pöydälle. Morsian kiitti siitä, ja tarjosi ryyppyä vastineeksi. Marraskuinen pihanäkymä. Taustalla pöytä lahjoineen. Morsian on kumartumassa ja suutelemassa kaason kättä kiitokseksi lahjoista. Hän on pukeutunut kirjontakoristeiseen paitaan ja avohameeseen, jossa on poikittaisia raitoja helmassa. Päässä on paperikukista tehty kruunu, *kóda*. Kaason kädessä on kangaslaukku, jossa hän kuljetti lahjat. Vasemmalla seisoo miehiä, joukossa myös kolme soittajaa. Miesten harteille on heitetty sarkatakki *szoknya*, ja kädet on työnnetty hihoihin. Kuva on otettu 5.11.1906.

Kuva 2. Lumisella pihalla morsian tarjoaa ryyppyä vieraille vastineeksi heidän tuomistaan lahjoista. Morsiamella on pystyraidalinen avohame ja lyhyt nahkaliivi *keptár*. Taustalla asuinrakennuksen kattorakenteesta paljastuu, että alimmaisen ruokokaton päälle on asetettu olkia, jotka on kiinnitetty maloin. Kuva on otettu marraskuun lopulla (?) 1906.

1981: 49.) Toisen morsiuiston katon syrjä paljastaa, että ruokokatto on katettu ohuelti myös oljilla (Kós 1981: 49).

Mitä talonpoikaistalo tarjosi pariskunnalle? Turvaudutaan jälleen aikalaisen kuvaukseen. ”Talo on riittävä yhdelle perheelle. Oven viereisessä nurkassa on leivinuuni ja huoneen peräseinällä leveä sänky, joka on ahdettu aina kattoon saakka täyteen valkoisia ja kuviollisiksi kudottuja peitteitä, jotka ovat nimeltään *lejcsér*. Vapaalla seinällä on kiinteitä penkkejä, ja katto-orren rakoon on työnnetty unkarinkielinen katekismus.” (Rubinyi 1901: 169, käännös.)

Robin perhettä pidettiin varakkaana. Kielentutkija Mózes Rubinyi muisti mainita, että Robit olivat ”ensimmäinen perhe” Szabófalvassa, ja suku oli varakas ja sivistynyt. (Rubinyi 1900: 692.) Voidaan olettaa, että Robilla olikin jo paritupatalo, jossa oli kaksi huonetta ja toisesta huoneesta avautuva pieni kamari (Kós 1976: 184 – *kettesház*; Kós 1981: 76–77, 78–79). Todennäköisesti isäntäväki asui huoneessa (*kicsi-ház*), jossa oli leivinuuni (*szóba*) ruoan valmistukseen. Tällainen huone oli talvisin koko perheen käytössä, kun taas kesällä ruoanlaitto siirtyi kesäkotaan (*nyári tüzelő, buketéria*) pihan perälle. Wichmannin pariskunnan käyttöön saatettiin luovuttaa parempi huone (*nagyház* l. *tisztaház*), jossa oli todennäköisesti takkauuni (*melegítő szóba*) enimmäkseen lämmitystä palvelemissa. (Kós 1981: 83, 94–96.) Huoneessa oli sängyn ja kiinteän penkin lisäksi pöytä, jonka merkitys oli suuri varsinkin aviomiehen työn kannalta. Vaikka huone ei todennäköisesti ollut suuren suuri, talvipakkasella sen lämmittäminen oli työlästä ja siivoaminen sitä hankalampaa. Julie joutui laittamaan ruokaa isäntäväen uunissa.

Oma ja vieras

Ruoanlaitto, lämmitys ja siivoaminen olivat hankalia talvipakkasella. Vaikka uunia lämmitettiin, yöt olivat kylmiä. Yrjö Wichmann muistutti tuon tuostakin kirjeissään äidilleen pakkasista, jotka saattoivat yöllä laskea –26 asteeseen. Lämmityksestä huolimatta aamulla saattoi olla 8–10 astetta. (Wichmann 21.12.1906 SKS1099:33:61; 4.2.1907 SKS 1088:33:62.) Usein talonväki joutui ottamaan käyttöönsä villasta kudottuja lämpimiä penkki- ja seinävaatteita (*lécsér*) sängynpeitteeksi (Y. Wichmann 1936: 89 ’Teppich, Wand-, Boden-, Bankteppich’; Nagy 1981: 440; Szentimrei 1981: 277–282). Palelu oli jokapäiväistä eikä saniteettioissa ollut varmaankaan kehumista. Julie oli lisäksi raskaana ja alkupahoinvoinnit hankaloittivat muutenkin vaikeita oloja. Hänellä oli apunaan palvelija, joka omalla tavallaan saattoi opastaa nuorta kokematonta naista uusissa ympyröissä. Julien oli pakko tulla toimeen myös emännän kanssa, kun leivinuuni sijaitsi isäntäväen puolella. Paikalliset paljastivat jokapäiväistä elämää sitovia normeja, jotka heijastivat yhteisön kokemuspohjaa. Normien seuraaminen merkitsi samalla sopeutumista paikalliseen järjestykseen, johon kuului käytännön töiden lisäksi myös maailmankatsomuksen mukainen ajattelu. Yhteisön kannalta Yrjö ja Julie olivat sekä kotonaan että ulkopuolisia. Yrjö ei ollut unkarilainen, mutta kuitenkin hän puhui unkaria ja omaksui myös paikallista csángómurretta.

(Suhde Anton Robiin oli hyvä, josta osoituksena oli Robin kirjoittama kirje pariskunnan lähdön jakeen. Robin kirje 5.4.1907 Wichmann 1936: 218–219.)

Julie oli sen sijaan unkarilainen, ja naisena hän oli arjen tasolla samanarvoisen kyläläisten naisten kanssa. Marilaisalueen kokemuksiin verraten csángókylässä Julie oli kotona; hän ei ollut ”toinen”, vaikka murteen ymmärtäminen oli toisinaan työlästä. Tutkija on kuitenkin aina oman taustansa vanki. Julie oli saanut kulttuurikasvatuksen kansatieteen tutkija Antal Herrmannin kodissa ja edusti eri säätyä. Nuorena tyttönä hän eli porvarisperheen turvallista elämää osallistuen äidin rouva Herrmannin kanssa paikallisiin rientoihin. Esimerkiksi Unkarin tuhatvuotisjuhllisuuksissa Zsüli ja sisarensa Irén osallistuivat Halászbástyan vihkimisjuhliin (Bástya-ünnep 1896) ja Budan kirjaston perustamiseen tähtääviin puistojuhliin kesäkuussa 1898 (Parkünnepély 1898).

Uudessa ympäristössä Julie joutui mukautumaan paikallisiin tapoihin. Hän teki havaintoja ja samalla myös osallistui paikallisten elämänmenoon. Szabófalvan kylässä taikat ja enteet ohjasivat jokapäiväisen elämän toimia pyykinpesusta häätapoihin. Vaikka Julie kasvatukseltaan edusti toiseutta, hän kuitenkin saattoi sisäistää taikojen ja enteiden läpäisemän järjestelmän (G-né Wichmann 1907a). Omien sanojensa mukaan hän kävi aviomiehen kanssa ennustajallakin.

”Ennustetaan onnea tai tulevaisuutta rummun tai seulan ja 41 maissinjyvän avulla. Ennustajina on naisia ja miehiä. Ennustuksen aikana voi olla läsnä ainoastaan ennustaja ja henkilö, jolle ennustetaan. Minulle ja miehellenikin ennusti eräs mies seulasta. Kun hän ennusti toiselle meistä, toisen oli poistuttava huoneesta.” (G-né Wichmann 1907b: 290, käännös.)

Raskaana hän saattoi herkistyä ja ottaa vastaan kyläläisten kokemuksia ja apua, joita hän sai varmasti myös pyytämättä. Hän kirjoitti muistiin taikvoja ja enteitä kommentoimatta niitä. (G-né Wichmann 1907a.) Kyläläisten kannalta Julie raskaana oleva naisena kuului heidän joukkoonsa, eikä huomattu hänen tutkijanpyrkimyksiään.

Taikojen ja enteiden lisäksi Julie kiinnostui tapakulttuurista. On vaikea päätellä, oliko aloitteentekijänä ollut kielentutkija ja matkoilla kuvaajana kunnostautunut Yrjö Wichmann vai Julie itse. Yrjö otti valokuvia laskiaismaanantaina ja -tiistaina vietetyistä Pyhän Tapani-kuninkaan päivistä (*Szent István király napjai*). Roomalaiskatoliset csángó-unkarilaiset juhlivat laskiaista aina laskiaiskeskiviikkoon asti ennen paaston alkamista. Tarinan mukaan kuningas Pyhä Tapani oli sotimassa tataarien kanssa ja pyysi Jumalaa pidentämään laskiaista kahdella päivällä, koska hän pääsee kotipuoleen vasta tiistaina. Tämän muistoksi oli tapana viettää laskiaisriehaa. Nuoret miehet pukeutuivat pelottaviin ja hauskoihin vaatteisiin, toiset myös naisten vaatteisiin, ja viihdyttivät kyläläisiä laulaen, juoden, syöden ja tanssien. Yrjö otti kuvan myös tynnyreihin piiloutuneista alastomista nuorista miehistä, jotka hypivät hetkeksi ulos väkijoukkoon ja sen jälkeen palasivat tynnyrin suojaan. Julie pani muistiin myös lasten kiertueet joulu- ja uudenvuodenaattona, joilla laulettiin hengellisiä lauluja ja toivotettiin siten hyviä pyhiä. Talvikauden vuotuisjuhlien lisäksi Julie selosti yksityiskohtaisesti kuolemaan liittyviä menoja. (G-né Wichmann 1907b: 293–294.)

Kuva 3. Morsiusparin lähtö sulhastaloon.

Csángó-unkarilaisten häistä: kuvien kertomaa

Julien kirjoitus csángöhäistä on kuvailevaa etnografiaa parhaimmillaan. Hän tarkasteli kohteitaan, tässä tapauksessa tapakulttuuria, ajan, paikan ja sosiaalisen sidonnaisuuden kautta. Artikkelin alaviite kertoo kirjoittajan viettäneen talven 1906–1907 Szabófalvan kylässä (Wichmanné 1936–37: 57). Muuta täsmällistä tietoa ei ole häiden ajankohdasta eikä hääparin nimestä.

Valokuvasarja koostuu 17 otoksesta, jotka ovat Yrjö Wichmannin ottamia (Museovirasto SUK621). Kirjoittaja itse ei tästä maininnut, mutta kuvien lähiluku paljastaa, että sarja esittelee kaksia häitä. Toisen kuvasarjan kuvissa maa on kurainen, taivas on pilvessä ja ihmiset ilmeisesti palellen vetäytyvät päällysvaatteisiinsa (kuva 1). Toisessa kuvasarjassa aurinko paistaa, maassa ja katoissa on lunta, ja palelun sijasta naiset nauttivat auringon lämmöstä (kuva 2). Molemmat kuvasarjat ovat yksityiskohtaisia ja laadultaan tarkkoja. Erilaiset sääolot käyvät parhaiten ilmi kuvista, jotka kuvaavat morsiusparin tuloa sulhastaloon. Toisessa kuvassa on vankureita (kuva 4), ja toisessa taas matka taittui reellä (kuva 3).

Toisen hääkuvasarjan ajankohta täsmentyy Yrjö Wichmannin äidilleen kirjoittamasta kirjeestä. ”Tänään sain kutsut täällä talonpoikaishäihin. Kävin niissä, ja tein samalla tusinan valokuvia hääseurueesta eri tiloissa.” (5.11.1906 SKS 1088:33:58.) Syksyisen harmaita kuvia on 9 kpl, ja ne ovat samaistettavissa kirjeessä mainittuihin häihin. Kansatieteilijä Károly Kósin tutkimusten mukaan csángöhäitä vietettiin talvella kahteen otteeseen, syksyllä syyskuusta marraskuun loppuun ja joulusta

Kuva 4. Morsiusparin saapuminen sulhastaloon.

laskiaiseen. Hän myös tiesi mainita, että suosittu viikonpäivä oli maanantai, koska viikon ensimmäisenä päivänä sen uskottiin tuottavan onnea. Perjantai paastopäivänä ei tullut kyseeseen eikä sunnuntainakaan sopinut huvitella. Kósin mainitsema päivämäärä täsmää kalenterin viikonpäivään, koska 5.11.1906 oli maanantai. Tosin kielen-
tutkija Bálint Csűryn mukaan suosittuja hääpäiviä olivat keskiviikko ja torstai (Csűry 1930: 156).

Kenties aviopari osallistui toisiin häihin Julien saapumisen jälkeen 29.11.1906, ja näin tarjoutui tilaisuus täydentää häämenojen ennestään puuttuvia kohtia. Näitä kuvia on seitsemän kappaletta. Molemmat kuvasarjat kuvaavat ulkona, sulhas- ja morsiuiston pihalla, tapahtuneita menoja. Ratkaisu johtunee kuvausoloista; sisätiloissa ei olisi riittänyt valoa kuvaamiseen, eikä pieniin huoneisiin voinutkaan ahtautua koko hääväki.

Kansatieteen tutkijat Leena Paaskoski, Tellervo Saukoniemi ja Sirkku Dölle ovat sitä mieltä, että kuvat saattavat paljastaa kokonaisuuden kannalta keskeisiä yksityiskohtia. Kuvissa esiintyvät esineet tarjoavat lisätietoa. Paitsi sääolot, myös esineellinen maailma on erilainen kahdessa kuvasarjassa. Marraskuun alussa otetuissa kuvissa morsiuustalo on ruokokattoinen rakennus, jossa on kuisti. Tämän vieressä on samoin ruokokattoinen ulkorakennus. Lumisessa maisemassa morsiuiston pihalla on olkkikattoinen rakennus ilman kuistia ja sen takaa näkyy puinen aitaus. Vaatetus paljastaa myös eroja. Marraskuun alussa otetuissa kuvissa puhemiehen, *sztolnyikin* päällä on vaalea turkkitaakki, *kozsók*, ja päässä musta turkislakki. Turkkitaakki on selästään vartalonmukainen, ja se ulottuu polvien alapuolelle. Toisen hääsarjan puhemiehellä on lyhyt ja leikkaukseltaan suora turkkitaakki. Morsiamen puvuissa avohameet kertovat

eroista. Marraskuun alussa otetuissa kuvissa morsiamella on musta ja helmastaan raidalliseksi kudottu *fóta*, joka on todennäköisesti kudottu silkki- ja puuvillalangoista (Nagy 1981: 391–392). Toinen morsian pukeutui sen sijaan mustaan *katrinca*-avoha-meeseen, jossa on edestä pystyraidoitusta ja helmassa hapsuja.

Julie selosti lyhyesti häämenoja edeltäviä tapahtumia, sopimusta, kihlajaisia ja iltamia. Aloitteentekijänä oli sulhanen ja sulhasen perhe; kuitenkin päätös oli viime kädessä nuoren tytön ja hänen äitinsä. Kiinnostavalla tavalla Julie pureutui sukupuolittuneeseen paikanvalintaan. Sulhasen puolen sukulaismies, tuleva puhemies, ja tytön isä vahvistivat kahden suvun välistä sopimusta nimenomaan kapakassa. Samaan aikaan puhemiehen vaimo, tuleva kaaso, poikkesi tytön kotona ja sopi tytön äidin kanssa lopullisesta vastauksesta ja häiden järjestelyistä. Kapakka vastasi julkista tilaa, jossa sopimus solmittiin. Kuitenkin sopimukseen tarvittiin tytön suostumus, joka taas sitoi tyttöä ja kaaso nimenomaan yksityisiin tiloihin eli kotiin. Sopimusta seurasivat sen vahvistus papin läsnä ollessa (*beíródás*), ja siitä viikon päästä kihlat. Kihlajaisten jälkeen varattiin pari viikkoa valmisteluihin, kapioiden valmistukseen morsiuistalossa ja ruoanlaittoon taas sulhastalossa.

Miksi Julie jätti kertomatta kapioiden? Hän mainitsi ainoastaan niiden valmistuksesta eikä kapioiden määrästä tai laadusta. Kenties hän ei ehtinyt nähdä tai ei päässyt näkemään eikä niitä voinut kuvata huoneen hämärässä. Esineellisestä kulttuurista ei ole lainkaan mainintoja. Kósin (1949) tutkimuksesta saadaan tietää morsiamen kapioiden vuonna 1949. Lujzikalagorin kylässä morsian sai 10 paitaa, 6 avohametta, 6 villavyötä, 3 leveää villavyötä, 10 valkoista huntua, 10 pyyhettä, nahkatakkin (*kozsók*), turkin, sarkaviitan (*nagyszoknya*), lakanan, kotikutoisen ruudullisen päällyslakanan, penkinpeitteen, kaksi tyynynpäällystä ja villaryijyn. Bogdánfalvan kylässä varakkaan morsiamen kapioihin kuului 20 paitaa, josta osa arki- ja osa juhlaikäyttöön, 10 avohametta, 6–7 villavyötä, 3–4 leveätä vyötä, 10 huntua, 5–6 ruusuhuivia (*tulpán*), kaksi nahkaliiviä (*keptár*), 10 kotikutoisesta raidallisesta kankaasta tehtyä huivia, kaksi sarkaviittaa (*szoknya*), kaksi verkatakkia (*veszton*), kaksi seinävaatetta, kolme pöytäliinaa, 10 pientä liinaa, 10 tyynynpäällystä, 8 kangaslaukkuja, 6–7 säkkiä, kaksi morsiusarkkua. (Kós 1976: 201; Nagy 1981: 399.) Kapioiden sisältävä morsiusarkku ja sen luovuttaminen sulhaselle niin ikään puuttuu kuvauksesta (Csúry 1930: 161). Syynä oli todennäköisesti tapahtumapaikka. Morsiuistalossa sulhanen lunasti kapioiden arkun sen aikana, kun morsiuistalon pihalla puhemies hyvästeli vanhempia morsiamen nimessä. Kuvaaja ei voinut olla kahdessa paikassa samaan aikaan, eikä kuvaaminen huoneen hämärässä olisi onnistunutkaan.

Julie sen sijaan kiinnitti huomiota esineisiin, joilla oli symbolista merkitystä. Häiden virkamiehen, puhemiehen, *sztolnyikin*, kädessä oli sulhasen pituinen keppi. Siihen oli kiedottu useita ostohuiveja, joita oli kiinnitetty helminauhalla (*hor-gas*). Kepin päässä oli palava kynttilä. Keppi koristeineen oli morsiamen valmistama. Häihin kutsujilla oli vastaava liinoin koristeltu keppi, mutta ilman kynttilää. (Kukkakepin valmistuksesta Gazda 1993: 83–84.) Häämenojen virkailijoiden symbolina oli pieni, reunoistaan kirjonnalla koristeltu liina, *szerenka* (*servet, szervet*; Szentimrei 1981: 349; Gazda 1993: 87). Morsiuistytön erikoispäähineenä oli *kóda* (*kócina*; Nagy 1981: 397), helmin ja paperikukin koristeltu kruunu.

Kuva 5. Morsiustalon pihalla morsiuspari on polvillaan vanhempien edessä. Etualalla on peliksi pukeutunut nuori mies, joka hulluttelee. Turkkeihin pukeutuneet miehet ja avohameeseen sekä turkkiliiviin pukeutuneet naiset seuraavat hymyillen pelleä. Pelleily oli osa pahan karkotusmenoja.

Valokuvaaja tallensi häiden vaiheita ensin marraskuun alussa vietetyissä häissä. Uupumaan jäi lahjojen antaminen, pahan karkotusmenot ja lähtö morsiustalosta. Pariskunnalle oletettavasti tarjoutui toinenkin mahdollisuus osallistua häihin. Marraskuun lopussa Yrjö Wichmann sai tallentaa häiden kannalta keskeisiä menoja, ja Julie otti todennäköisesti selvän tapahtumista. Näin Julie sai häistä kokonaisen ja eheän kuvasarjan.

Arviointi

Julie ja Yrjö Wichmann joutuivat lähtemään Szabófalvan kylästä maaliskuussa 1907. Vilu, sairastelu ja kenties kyläläisten asenne tekivät heidän olonsa hankalaksi. ”Viivymme täällä vielä nelisen viikkoa, ja lähdemme sitten takaisin Unkariin. Mielihyvällä lähdemmekin, sillä tákäläiset ihmiset ja olot eivät miellytä meitä.” Näin kirjoitti Yrjö Wichmann Helmi Setälälle 25.2.1907 päivätyssä kirjeessään (SKS 1088:26:21). Lopullisena syynä oli talonpoikaikapina, joka uhkasi myös talonpoikaiskylää.

Unkarissa Julie huolehti perheestä ja vastasyntyneestä pojasta. Hän, samalla lailla kuin Yrjö Wichmann, piti arvossa kenttätyötään. Vaikka nuori nainen oli

arvatenkin uupunut matkasta ja synnytyksestä, jo samana vuonna hän valmisti painokuntoon ja julkaisi kaksi artikkelia *Ethnographia*-aikakauslehdessä. Kiinnostusta ja tarmoa hänellä oli. Yrjö muisti mainita kirjeessään äidille 27.11.1908, että ”Julien Vilma-täti on täällä. Nyt Julie voi lopettaa laajan tsheremissiakkain ja -fröökynäin toalettia koskevan kirjoituksensa.” (SKS 1088:33:7). Mareja koskeva tutkimus julkaistiin vuonna 1913, tällä kertaa Suomessa. Hääkuvaus sai odottaa. Julie ei kuitenkaan jättänyt kirjallista toimintaa. Hän suomensi unkarilaisia satuja ja tarinoita, ja kirja julkaistiin Valistuksen lastenkirjastossa vuonna 1919.

Bálint Csúry julkaisi kirjan *Moldavian csángó-unkarilaisten kansatieteellisistä havainnoista* vuonna 1930. Kenties se oli innostanut Julietä ottamaan uudestaan esille kenttämuistiinpanonsa. Aviopuolison kuoleman jälkeen Artturi Kannisto ja Bálint Csúry toimittivat painokuntoon edesmenneen Yrjö Wichmannin kieliaineistoja, ja sanakirja julkaistiin vuonna 1936 Suomalais-Ugrilaisen Seuran sarjassa. Kenties aviopuolison menetys ja muisto olivat syynä csángó-unkarilaisten häiden päivittämiseen. Julkaisuforumina oli jälleen unkarilainen *Ethnographia*-aikakauslehti.

Julie Wichmannin kolme tutkielmaa kuuluvat csángó-unkarilaisten tutkimushistoriaan. Julie kirjasi uskollisesti ylös saamansa tiedot analysoimatta niitä. Hänellä oli tilaisuus seurata vuotuisjuhlia, joulun, uudenvuodenaaton ja laskiaisen tapoja. Ihmisen elämänkaaren juhlista hän tallensi häihin ja kuolemaan liittyviä menoja. Muistiinpanot perustuvatkin hänen omiin havaintoihinsa ja kyläläisiltä saamiinsa kommentteihin. Niukkasanaisilla kuvauksilla on kuitenkin merkitystä. Csángó-tutkijat, József Faragó (1996), Ferenc Pozsgay (2006), László Lukács (2009) ja Jenő Nagy (1981, 1993) pitävät Julien havaintoja ainutlaatuisina, koska muut aikalaiset eivät ole kiinnittäneet näihin tapoihin vastaavaa huomiota. Etnografinen kuvaustapa, kuvailu ilman tulkintaa tarjoaa perustietoa tuleville tutkimuksille. Lähdekriittisesti tarkasteltuna Julien kuvaus jälleen on sidottu tarkasti aikaan ja paikkaan, ja siksi se on arvokasta. Visuaalinen toteutus eli tapoihin liittyvät kuvasarjat korottavat julkaisujen arvoa.

Júlia Herrmann valmistui opettajaksi ja harjoitti opettajan tointa parin kuukauden ajan ennen Romaniaan lähtöä. Opettajana ja kansatieteen tutkijana Antal Herrmannin tyttärenä hän arvosti tieteellistä tutkimusta. Tekemällä kenttätöyssä osallistuvaa havainnointia hän kouluttautui itseoppineeksi kansatieteen tutkijaksi.

Painamattomat lähteet

Museovirasto, Kuvakokoelmat

Yrjö Wichmannin ottamat valokuvat 1906–1907. SUK621. Kiitän Suomalais-Ugrilaista Seuraa valokuvien käytöstä ja julkaisuluvasta.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto

Yrjö Wichmannin kokoelma

Kirjeet. Kotimainen kirjeenvaihto. Lähteneet kirjeet 1088.

Suomalais-Ugrilainen Seuran Arkisto

Julie Wichmannin päiväkirja 1906–1907.

Julie Wichmannin kirje Unkarin kansatieteelliselle museolle 7.10.1906.

Kirjallisuus

- Bástya-ünnep 1896 = Bástya-ünnep. – *Buda és Vidéke* 1896. V /23 Június 7. <https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_BudaEsVideke_1896/?pg=199&layout=s> 17.11.2018.
- Csúry, Bálint 1930: Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról. – *Erdélyi Múzeum* 35: 155–176. <https://eda.eme.ro/bitstream/handle/10598/27545/EM_1930_4-6_04_Csury_Balint-Neprajzi_jegyzetek_a_moldvai_magyarokrol.pdf?sequence=1&isAllowed=y> 17.11.2018.
- Domokos, Pál Péter 1986: A moldvai magyarság történeti számadatai. – *Honismeret* 1986 (14/3): 16–22. <http://epa.oszk.hu/03000/03018/00068/pdf/EPA03018_honismeret_1986_03_016-022.pdf> 17.11.2018.
- Dölle, Sirkku 2017: Kansatieteelliset valokuvakokoelmat ja visuaalinen antropologia. – Jari Kupiainen & Liisa Häkkinen (toim.), *Kuvatut kulttuurit. Johdatus visuaaliseen antropologiaan*. Tietolipas 253. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 138–160.
- Faragó, József 1996: A hejgetéstől az urálásig. Egy archaikus moldvai csángómagyar népszokás elrománosodása és eltűnése. – *Honismeret* 1996 (6): 52–64. <https://honismeret.hu/sites/default/files/media/document/2018/04/13/honismeret_1996_6_sz.pdf> 15.11.2018.
- Gazda, József 1993: *Hát én hogyne siratnám. Csángók a sodró időben*. Budapest: Szent István Társulat.
- Hála, József 2001: Százötven éve született Herrmann Antal, a Magyar Néprajzi Társaság megalapítója. – *Honismeret* 2001 (6): 9–12.
- Kós, Károly 1949: *Moldvai csángó menyegző*. <http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/ro/kriza_tarsasag_evkonyv_05/pages/006_moldovai_csango_menyegzo.htm> 11.11.2018.
- Kós, Károly 1976: *Tájak, falvak, hagyományok*. Bukarest: Kriterion.
- Kós, Károly 1981: Építkezés. Lakásbelső. – Károly Kós & Judit Szentimrei & Jenő Nagy (toim.), *Moldvai csángó népművészet*. Bukarest: Kriterion. 17–143.
- Kósa, László 1989: *A magyar néprajz tudománytörténete*. Budapest: Gondolat.
- Lehtinen, Ildikó 2009: Finnországi kutatók Csángóföldön. – László Diószegi (toim.), *Moldvai csángók és a változó világ*. Budapest: Teleki László Alapítvány – Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ. 157–176.
- Lukács, László 2009: Szent István király a moldvai magyaroknál. – *Hitel* 22 (8): 93–108.
- Nagy, Jenő 1981: Öltözet. – Károly Kós & Judit Szentimrei & Jenő Nagy (toim.), *Moldvai csángó népművészet*. Bukarest: Kriterion. 360–417.
- Nagy, Jenő 1993: Néprajzi és nyelvészeti kutatások és eredmények a moldvai csángóság körében. – Anikó Péterbencze (toim.), *”Moldovának szíp táiaiind születem...”* Magyarországi csángó fesztivál és konferencia. Jászberény. Budapest: NEOTIPP BT.
- Paaskoski, Leena 2008: *Herrana metsässä. Kansatieteellinen tutkimus metsänhoitajuudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1170. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Parkünnepély 1898 = Parkünnepély. – *Buda és Vidéke* 1898. VII/ 18. <https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_BudaEsVideke_1898/?pg=136&layout=s> 17.11.2018.
- Rubinyi, Mózes 1900: A moldvai csángókról. – *Vasárnapi Újság* 1900 (42).
- Rubinyi, Mózes 1901: A moldvai csángók múltja és jelene. – *Ethnographia* 1901. XII. (1901) 3: 115–124.; 4: 66–175.

- Saukonniemi, Tellervo 2009: Marilaisia valokuva-albumeita katselemassa. Марий фотоальбом-влакым ончена. – Ildikó Lehtinen (toim.), *Valkoisen jumalan tyttäret. Marilainen nainen ja modernisaatio. Оу Юмын үдырышт-влак. Марий үдырамаш модернизацый корнышто*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Kansatieteellisiä julkaisuja 19. Helsinki. SUS vuosikertomus 1906–07 = Suomalais-Ugrilaisen Seuran vuosikertomus 1906–07. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja XXV*: 37–54.
- Szentimrei, Judit 1981: Szöttesek, varrások-hímzések. – Károly Kós & Judit Szentimrei & Jenő Nagy (toim.), *Moldvai csángó népművészet*. Bukarest: Kriterion. 177–359.
- Tervonen, Viljo (toim.) 1996: *József Szinnyeie ja Antti Jalavan kirjeitä vuosilta 1880–1909*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 224. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Wichmann, Györgyné 1907a. A moldvai csángók babonás hitéből. – *Ethnographia* XVIII: 213–214.
- Wichmann, Györgyné 1907b. A moldvai csángók szokásaiból. – *Ethnographia* XVIII: 287–294.
- Wichmann, Irene (toim.) 1987: *Matkamuistiinpanoja. Yrjö ja Julie Wichmannin kirjeitä ja päiväkirjamerkintöjä tutkimusmatkoilta 1891–1906*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 195. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Wichmann, Yrjö 1907: Matkakertomus. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja XXV*: 8–15.
- Wichmann, Yrjö 1936: *Yrjö Wichmanns Wörterbuch des ungarischen Moldauer Nordcsángó- und Hétfaluer Csángó-dialekts nebst grammatikalischen Aufzeichnungen und Texten aus dem Nordcsángó-dialekt*. Hrsg. von Bálint Csúry und Artturi Kannisto. Lexica Societatis Fenno-Ugricae IV. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Wichmanné Herrmann, Júlia 1936–37. Moldvai csángó menyegző Szabófalván. – *Ethnographia* XLVII: 57–65.
- Ziarul de Roman 2014 = Fiii comunei Săbăoani, în straie de sărbătoare. 8.8.2014. – *Ziarul de Roman*. <<https://www.ziarulderoman.ro/fiii-sabaoani-in-straie-de-sarbatoare/>> 17.11.2018.